

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.24>

ПИТАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ

Бакун В.І.,

*аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ORCID: 0009-0004-3393-6558

e-mail: bakun.volodymyr9999@gmail.com

Бакун В.І. Питання легітимності реалізації та здійснення народовладдя в Україні та Франції.

Народний суверенітет – це фундаментальна концепція, заснована на ідеї, що політична влада походить від народу. У демократії це поняття є одним із стовпів легітимності інституцій. Вона проявляється у праві громадян активно брати участь у прийнятті рішень, які їх торкаються, зокрема через голосування та громадянську активність. Важливість народного суверенітету полягає в його ролі захисника фундаментальних прав, що гарантує, що кожен голос має значення у процесі прийняття рішень. У світі, що постійно змінюється, народний суверенітет стикається з низкою сучасних викликів, які можуть вплинути на захист фундаментальних прав. Серед них – зростання популізму, дезінформації та підрив довіри до демократичних інституцій. Це може призвести до зниження участі громадян і маніпуляцій демократичними процесами. Тоді стає надзвичайно важливо знайти способи посилити участь громадян і забезпечити, щоб фундаментальні права залишалися в центрі політичних практик.

Справді, участь громадян – це не лише право, а й обов'язок перед громадою. Ця динаміка сприяє виникненню більш справедливого та рівного суспільства, де керовані також є правителями. Однак реалізація цієї концепції не позбавлена своїх викликів. Соціальна нерівність і політична маніпуляція можуть заважати справжньому вираженню народної волі. Ця стаття має на меті дослідити різні аспекти народного суверенітету, його наслідки та важливість для збереження прав людини. Ідея народного суверенітету відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку суспільства, у формуванні демократичних засад політичного життя різних країн. Лише за постійної взаємодії представницької форми у всіх її видах із безпосередніми інститутами здійснення народовладдя може реалізовуватися перманентна легітимізація делегованої влади, двосторонній зв'язок поміж народом та його представниками, забезпечуватися стан масової політичної участі.

Легітимність народовладдя вимагає постійної роботи над її природою, різноманіттям, комплексністю з іншими легітимностями. Це вимагає постійних змін відповідно до розвитку суспільства та соціальних проблем, а також конструктивного діалогу у соціальних політичних пропозиціях.

Ключові слова: народовладдя, верховенство права, демократичні засади, легітимність

Bakun V.I. Issues of Legitimacy of Implementation and Implementation of Democracy in Ukraine and France.

Popular sovereignty is a fundamental concept based on the idea that political power comes from the people. In a democracy, this concept is one of the pillars of the legitimacy of institutions. It is manifested in the right of citizens to actively participate in decision-making that affects them, in particular through voting and civic activism. The importance of popular sovereignty lies in its role as a defender of fundamental rights, ensuring that every vote counts in the decision-making process. In an ever-changing world, popular sovereignty faces a number of modern challenges that can affect the protection of fundamental rights. Among them are the growth of populism, disinformation, and the erosion of trust in democratic institutions. This can lead to a decrease in citizen participation and manipulation of democratic processes. It then becomes crucial to find ways to increase citizen participation and ensure that fundamental rights remain at the center of political practices.

Indeed, citizen participation is not only a right, but also a duty to the community. This dynamic contributes to the emergence of a more just and equal society, where the governed are also the rulers. However, the implementation of this concept is not without its challenges. Social inequality and political manipulation can interfere with the true expression of the popular will. This article aims to explore various aspects of popular sovereignty, its implications and importance for the preservation of human rights. The idea of popular sovereignty played an extremely important role in the development of society, in the formation of democratic foundations of the political life of different countries. Only with constant interaction of the representative form in all its forms with the direct institutions of the exercise of democracy can permanent legitimization of delegated power, two-way communication between the people and its representatives be realized, and the state of mass political participation can be ensured.

The legitimacy of nationhood requires constant work on its nature, diversity, and complementarity with other forms of legitimacy. This requires constant change in line with the development of society and social problems, as well as constructive dialogue on social policy proposals.

Key words: democracy, rule of law, democratic principles, legitimacy

Постановка проблеми. Державне урядування та місцеве самоврядування діють успішно саме за наявності розбудованих інституцій прямої демократії. Сьогодні практика застосування загальних форм безпосередньої демократії значно випереджає теоретичні напрацювання у цій сфері. Саме це питання є об'єктом, а водночас існує велика кількість прогалин і суперечностей у можливості конституційного закріплення нових форм безпосередньої демократії, особливо у судочинстві. Поняття суверенітету набирає потужного відтворення в суспільній дискусії у відповідь на глобалізацію.

Метою дослідження є здійснення аналізу поглядів вчених, що стали базою для обґрунтування легітимності реалізації здійснення народовладдя в Україні та Франції.

Ступінь дослідження. Серед найбільш актуальних авторів цієї течії можна навести Роберт А. Даль та Бенджамін Барбер, Джона Бернхейма, Ернеста Калленбаха, А. Барнетта і Пітера Карті, Барбару Гудвін або, у французькому полі, І. Сінтомера, А. Левада, Б. Матьє, Д. Руссо.

Виклад основного матеріалу. Принцип народовладдя закріплено в конституціях таких демократичних країн, як: Франція (стаття 3), Італія (стаття 1), Німеччина (стаття 20). Відповідні конституційні норми більш детально відображено в інших законодавчих актах, спрямованих на виконання цих норм.

Стаття 5 Конституції України також закріплює принцип народовладдя. Проте нормативне закріплення народовладдя, навіть на рівні Основного Закону держави, не завжди свідчить про реальну владу народу. Це, на жаль, має місце й в українських реаліях. З огляду на вищевикладене, важливим є вивчення саме рівня дієвості конкретних форм здійснення народовладдя як показника реального рівня демократії в державі.

Ще Ж.-Ж. Руссо вважав головними властивостями народного суверенітету невідчужуваність, неподільність, адже суверенітет не може бути представлений з тієї ж самої причини, з якої він не може бути відчужений. Дж. Локк зазначав, що «хто б не володів законодавчою або верховною владою у будь-якій державі, він зобов'язаний правити відповідно до встановлених постійних законів, що виголошені народом». У своїй промові 1863 року Авраам Лінкольн зазначив: «...що влада народу, від народу, для народу, не зникне з Землі» [10], таким чином наголошуючи на принципах рівності, демократії та народовладдя.

Як зазначає О.О. Кутафін, поряд з народовладдям демократизм України знаходить своє вираження в політичному різноманітті, місцевому самоврядуванні і свободі особистості [11, с. 160].

Л.М. Шипілов розглядає форми безпосереднього народовладдя як пряме владне воле виявлення народу, яке тягне за собою юридичні наслідки із суспільно значущих питань [13]. В.Ф. Погорілко зазначає, що пряме народовладдя, як і будь-яка влада, здійснюється в певних формах, які становлять, як правило, способи волевиявлення народу з метою здійснення суспільних функцій, що мають правові наслідки.

На думку Е. Даунса, управління державою може вважатися демократичним, якщо воно здійснюється з урахуванням восьми умов. Серед таких автор зазначає: по-перше, обрання органів влади; по-друге, незмінність часових інтервалів між електоральними циклами; по-третє, загальний характер виборів; по-четверте, дотримання принципу «один виборець – один голос»; по-п'яте, право партії, що перемогла на формування уряду; по-шосте, відмова від насильницького захо-

плення влади; по-сьоме, відсутність переслідувань опозиційних партій; по-восьме, багатопартійність у виборчому процесі.

Легальність влади визначається як юридичне обґрунтування влади, відповідність дій державних органів існуючому в країні законодавству. Проте можна дійти висновку, що це є завузьким підходом до визначення поняття. Легальність, що перекладається з латини як «законність», відіграє більш ширшу роль в демократично-організованому суспільстві, аніж здається на перший погляд. Право на всіх стадіях свого існування об'єктивно детерміноване народом. Будучи соціальним витвором, характеризується своєю матеріальною обумовленістю [12, с. 84].

Важливою складовою народовладдя є забезпечення реалізації громадянами своїх виборчих прав. Фактично, саме ситуація із тим, як реалізуються активне і пасивне виборче право, є одним із ключових індикаторів того, наскільки та чи інша політико-правова система відображає принципи народовладдя. Очевидно, що наявність невинуватених бар'єрів, які перешкоджають громадянам вільно обирати та бути обраними, свідчить про недотримання базових принципів народовладдя, незважаючи на те, наскільки детально ці принципи регламентовані законодавчими актами.

Поняття легітимності нині широко використовується в різних сферах і з різними аспектами. Вона стала «концепцією перехрестя», що стосується або політичного та управлінського реєстру, або різних сфер, включно з соціальною та професійною.

Отже, легітимність, яка має бути фундаментальною, є складною, навіть полемічною:

Дехто вважав це виключно законом, тоді як інші вважали це вищим за легальність і визначали існування спільних символічних норм, що дозволяють членам суспільства взаємодіяти. Отже, існує розмежування між формальною легітимністю та соціальною легітимністю; формальна легітимність – це закон, юридичний аспект політичної організації; соціальна легітимність об'єднує громадян на основі сильної колективної ідентичності та спільних інтересів;

Дехто згадує, що легітимність нав'язується різними способами: через традиції, статус, знання, експертизу, переконання... І внаслідок цього інші вважають, що ця множинність легітимності розчиняє ідею абсолютної легітимності на користь релятивізму;

Нарешті, деякі замислюються, наскільки твердження легітимності не підтримує застарілу модель. «Промови легітимності» були б своєрідним відчайдушним закликком.

Роздуми про легітимність змінювалися з часом, вони проходили різними шляхами і ставали складнішими; Він досі перебуває на стадії будівництва. Ця стаття також має на меті надати синтетичне бачення. Спочатку вона згадує концепцію легітимності, її еволюцію, а потім зосередиться на її контурах у політичному та соціальному вимірах.

Термін «легітимність» – що походить від *lex, law*, письмове право – походить від латинського *legitimus*, закріпленого законами, відповідно до законів. Словник філософських понять визначає його як те, що «відповідає не лише законам, а й моралі та розуму». І словник Літтре відхиляє його: «якість легітимної влади, легітимних повноважень, що стосуються закону; якість того, що є легітимним, за умовами, передбаченими законом; якість того, що ґрунтується на справедливості, на розумі».

Різні уявлення про легітимність змінювалися одна за одною і збагачувалися. З соціологічної точки зору валідність і ефективність легітимного порядку базуються на соціальних механізмах. Соціологічні внески численні, і ми згадаємо лише деякі з них: Вебера, Габермаса, Бурдьє, Болтанського та Тевено.

Як зазначила Елен Гатцфельд, соціолог Макс Вебер [5] розрізняє три основи легітимності: 1) раціональний характер, заснований на вірі в законність і праві давати директиви тим, хто має її здійснити (юридичне домінування); 2) традиційний характер, заснований на вірі в традиції, дійсні завжди, і на легітимності тих, хто покликаний його здійснювати (традиційне панування); 3) харизматичний характер, заснований на підкоренні зразковій цінності людини (харизматичне домінування);

Ю. Габермас виступає проти зведення легітимності до законності, проти емпіризму, проти рішення рішення і відкриває шлях до комунікативної етики [3].

Соціології марксистського або критичного натхнення – Маркс, Бурдьє та його школа – засуджують фундаментальну довільність усіх форм легітимності, показуючи, що вони, перш за все, пов'язані з здійсненням і виправданням влади;

Нещодавно Лоран Тевено та Люк Болтанський також відновили роздуми про легітимність, визначивши шість принципів легітимізації людських дій [4].

У соціології організацій влада і влада охоплюються у понятті легітимності. «Немає влади без легітимності, тобто без прийняття виконавцем домінування, яке здійснює діяльність, надана формальною владою» [7].

Коротко кажучи, як нагадує нам Амін Маалуф, «легітимність – це те, що дозволяє людям і окремим особам прийняти, без надмірних обмежень, авторитет інституції, уособленої людьми і яку вважають носієм спільних цінностей» [1]. Щодо поняття легітимації, воно має на меті описати процес, за допомогою якого індивіди визнають легітимність влади, інституцій, поведінки, дискурсів, використання тощо.

З появою верховенства права та розвитком сучасних демократій вимога легітимації пов'язана з вимогою законності, оскільки влада соціалізується через встановлення інститутів і законів. Законність і легітимність – це два відповідні полюси політичного життя. Якщо законність – це характер будь-якої дії, що відповідає закону, то політична легітимність – це характер рішення, прийнятого або згідно з письмовими законами – закони виражають цінності суспільства та демократичний вибір – або представниками народу, які голосують від їхнього імені, згідно з принципом демократії: «Закон – це вираження загальної волі», і згідно з принципом рівності «закон однаковий для всіх». Таким чином, визнається політична легітимність як така, що визначає і керує колективними діями та використовує засоби для забезпечення певного ступеня конкретизації.

Отже, державна політика може охоплювати два основні аспекти процесу соціальної легітимації: з одного боку, співвиробництво між правителями та керованими, що характеризується урядовою розробкою сфер, осей і стратегій втручання, а також врахуванням конкретних бачень і прагнень керованих; з іншого боку, згода щодо актуальності розроблених політик і їх привласнення населенням. Державна політика є більш легітимною і доречною, якщо її формулюють на екзистенційних проблемах останнього. Отже, немає політики без легітимності, немає влади, яка рано чи пізно уникне потреби виправдання.

Однак політична легітимність переосмислюється через нинішню політичну кризу, що стосується її символічної та матеріальної здатності до дій. Вона має великі труднощі з нав'язуванням своїх цілей і спирається на процедурні правила та гнучку координацію програм.

П'єр Розанваллон діагностує ослаблення «двох основних способів розуміння легітимності: легітимності, що походить із соціального визнання влади та легітимності як адекватності норми чи цінностей [...]». Ці дві перетинаючі форми легітимності – процесуальна та суттєва – вийшли за межі доказів» [9]. У своєму курсі він розглядає, що типологія, яка розрізняє легітимність як продукт соціального визнання та легітимність як адекватність норми, поступається легітимності неупередженості, рефлексивності та близькості [8].

Більше немає достатнього консенсусу довіри. Однак довіра сприяє обміну, участі та громадянській активності; вона є «редуктором соціальної складності» за Нікласом Луманом [6]. Різні дослідження відзначають дефіцит державних політик і показують три негативні наслідки: відсутність знань про процеси консультацій із громадськістю; ослаблення регуляторної ролі держави та державних органів; короткострокова перспектива, яка сприяє впровадженню елементів фінансової прибутковості в державне управління на шкоду соціальній меті та економічному мисленню.

Наразі дається відповідь – це управління, тобто пошук певної проблеми, найбільш відповідного регуляторного простору та адаптація державної політики до траєкторій і потреб населення. Враховуючи легітимність ролі недержавних акторів і узгодження місцевого рівня з іншими рівнями управління, це має бути постійною динамікою, вектором політичного плюралізму, що втілює соціальну плюралізм, а вже не технічним і інструментальним баченням демократії. Проте це прагнення до інновацій надто часто співіснує з прагненням зміцнити традиційні методи втручання держави.

Окрім соціальної легітимності, визнаної Конституцією, у Франції та загалом у західному світі демократії еволюціонували до більшої участі громадян у прийнятті рішень. Їхня мета – зміцнити демократичну легітимність. Крім того, методи консультацій, засновані на здатності громадян дебатовати та формувати думку, були протестовані та використані для підтримки громадського прийняття рішень.

Партисипативні механізми поступово набули значного значення у розробці, проведенні та оцінці державної політики, а також реагують на тенденцію в нашому суспільстві: «всі експерти». Таким чином, участь громадян у місцевому прийнятті рішень значно посилилася з початку 1990-х років і закріплена в законодавчих текстах. Залучення громадян до управління містом – це так звана «партисипативна демократія» (районні ради, громадські майстерні, місцеві референдуми,

партисипативний муніципальний бюджет тощо). Що стосується участі громадян у національному суспільному житті, вона застосовується різними способами (запити на висновки, Генеральні штати, громадська конференція, національні комітети користувачів тощо). Ця «співробота» відповідає реальній вимозі громадян у контексті недовіри до політичних дій.

У законах від 2 січня 2002 року та 4 березня 2002 року забезпечили легітимність участі та представництва користувачів у соціальних, медичних та соціальних питаннях. Ці закони відновили повагу користувачів, їхнє право висловлюватися у повсякденному функціонуванні організацій і вимагають взаємного визнання їхньої легітимності між професіоналами та користувачами. Незважаючи на нову легітимність користувачів в інституціях, надану «зверху», можливість втілення їхньої «щоденної» легітимності на практиці все ж залишається під сумнівом. Багато людей свідчать про свої труднощі у захисті своєї точки зору і відчують, що їх не слухають. Вони відчують тягар професійної експертизи – медичної, управлінської чи адміністративної – і стикаються з професіоналами та менеджерами, які давно знають один одного і надто багато працюють на імпліцитах. У радах суспільного життя вони надто часто висловлюють сумніви щодо своєї легітимності, щоб мати змогу говорити від імені користувачів [2].

Попереду ще багато роботи над професійним визнанням легітимності користувачів. Для професіоналів це означає повагу до їхніх турбот, які виходять за межі «об'єктивних» рамок інституцій чи сфери професійної практики і є ширшими, охоплюючи багато аспектів їхнього повсякденного життя. Вона передбачає домінування у складному взаємозв'язку між експертизою та спільним рішенням, і вимагає, щоб робота з користувачами враховувала їхню ситуацію, життєвий хід, їхні можливості та внесок у спільну розробку відповідей. У ширшому сенсі це питання визнання легітимності участі користувачів у соціальних питаннях, зміцнення їхньої легітимності для критичного ставлення під сумнів державної політики, демонстрації її проблем, а також впливу на неї та участі у її розвитку, підтримки у формуванні їхнього колективного голосу.

Сьогодні панує криза легітимності. Легітимність дедалі більше перетворюється на процес випробувань, вона розпадається на множину доказів, які потрібно надати відповідно до різноманіття акторів і ситуацій. Крім того, поняття загального інтересу викликає певний скептицизм. Це відчуття посилюється зростанням адміністративного управління. Поширення регуляторних текстів більше не може встигати за складністю суспільного життя. Коротко кажучи, легітимність стала крихкою реальністю; Це залежить від контексту – культури, сектору, організації зокрема – і особливо від характеристик особи, яка це приписує. Чи дозволимо ми легітимності зламатися, чи відкрисемо нові основи легітимності, метаморфози легітимності?

З одного боку, йдеться не про відмову від будь-яких претензій на власну легітимність, а в кращому розумінні та діях у «співіснуванні» легітимності:

- ✓ легітимність демократичної, законодавчої та соціальної політики;
- ✓ легітимність громадян;
- ✓ інституційної, соціально-технічної та легітимності впровадження;
- ✓ професійна легітимність із соціально-педагогічно-етичною метою.

Підсумовуючи, народовладдя - це фундаментальна концепція, яка тісно пов'язує фундаментальні права з активною участю громадян у процесі прийняття рішень. Вона підкреслює важливість сильного голосу громадян та їхньої сильної участі у здоровій демократії. У цьому контексті надзвичайно важливо забезпечити, щоб кожна людина була поінформована і здатна захищати свої сильні права, тим самим зміцнюючи демократичну структуру нашого суспільства. Нарешті, сильний захист фундаментальних прав має бути і правом, і колективною відповідальністю, створюючи середовище, де сильний суверенітет – це не лише теоретичний принцип, а жива і динамічна реальність, що служить усім.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Amin Maalouf, *Le dérèglement du monde*, Paris, Grasset, 2009.
2. Axel Honneth, *La lutte pour la reconnaissance*, Paris, Cerf, 2000.
3. Jürgen Habermas, *Raison et légitimité. Problèmes de légitimation dans le capitalisme avancé*, Paris, Payot, 1978.
4. Laurent Thévenot, Luc Boltanski, *De la justification. Les économies de la grandeur*, Paris, Gallimard, 1991.

5. Max Weber, *Le savant et le politique*, Paris, Éditions 10/18, 2002.
6. Niklas Luhmann, *La confiance, un mécanisme de réduction de la complexité sociale*, Paris, Economica, 2006.
7. Philippe Bernoux, *La sociologie des entreprises*, Paris, Le Seuil, 1995.
8. Pierre Rosanvallon, « Les métamorphoses de la légitimité », Paris, Collège de France, 2007-2008.
9. Pierre Rosanvallon, *La légitimité démocratique : impartialité, réflexivité, proximité*, Paris, Le Seuil, 2008.
10. Transcript of Cornell University's Copy of President Lincoln's speech at Gettysburg on November 19, 1863 URL: https://rmc.library.cornell.edu/gettysburg/good_cause/transcript.htm
11. Нагорняк Т., Пачос Ю., Полторак В. Громадянська освіта як інструмент формування культури участі в контексті реалізації реального народовладдя в Україні. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Vol. 7. Iss. 2. P. 159–167. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-2/23.pdf>.
12. Різник С.В. Верховенство Конституції: від ідеї до реалізації. Конституція і конституційні зміни в Україні: збірник присвячений пам'яті Віктора Мусіяки / Центр Разумкова. Київ: «Заповіт», 2020. С. 82–92.
13. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави: монографія. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: ФІНН, 2009. 216 с.